

Rędziński, Kazimierz

Żydowskie szkolnictwo zawodowe w Małopolsce (1918–1939)

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 15, 159-172

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kazimierz RĘDZIŃSKI

Żydowskie szkolnictwo zawodowe w Małopolsce (1918–1939)

Rozwój żydowskiego szkolnictwa zawodowego nastąpił po I wojnie światowej. U podstaw ruchu oświatowego, w którego wyniku powstało nowoczesne szkolnictwo zawodowe, była modernizacja świadomości społecznej szerokich rzesz ludności żydowskiej w wyniku doświadczeń I wojny światowej.

Już w kwietniu 1915 r. pod okupacją rosyjską grono działaczy społecznych we Lwowie z dr Cecylią Kłaften na czele otwarło warsztaty krawieckie dla dziewcząt. Utworzono działy krawiectwa, bieliźniarstwa, koronkarstwa, trykotarstwa i modniarstwa. Zatrudnienie znalazło 150 dziewcząt.

1. Szkolnictwo żeńskie

22 kwietnia 1916 r. władze miejskie Lwowa (po oswobodzeniu przez armie państw centralnych) zatwierdziły statut Towarzystwa Warsztatów Rękodzielniczych dla Dziewcząt Żydowskich we Lwowie. W skład pierwszego zarządu towarzystwa weszli: Cecylia Kłaften jako przewodnicząca, Ada Reichensteino-wa i Laura Olbertowa jako wiceprzewodniczące, Róża Melzer – sekretarz, Maria Zipper – skarbnik oraz Emma Lilienowa, R. Carowa, O. Buchstabowa, J. Dresd-nerowa, Z. Landesowa, B. Parnasowa, S. Perlmutter, J. Schreiberowa, P. Led-erowa, A. Wahlowa, a ponadto Zygmunt Bromberg, Dawid Rubenzahl, Maurycy Lamm¹. Powołano trzy komisje: oświatową, gospodarczą i finansową.

Szkołę zawodową żeńską, powstałą z przekształcenia warsztatów krawiec-kich, otwarto 12 października 1919 r. w budynku własnym przy ul. Piekarskiej 6, zakupionym ze składek społecznych.

---

¹ K. Rędziniński, *Kształcenie zawodowe dziewcząt żydowskich (sierot i opuszczonych) we Lwowie (1915–1939)*, [w:] *Młodzież w lokalnym systemie pomocy społecznej*, pod red. S. Czarn-eckiej, Częstochowa 2003, s. 25.

Dzięki pomocy amerykańskiego towarzystwa Joint Distribution Committee (JDC) zakupiono drugi budynek na pomieszczenia szkolne przy ul. Pickarskiej 9, a w pierwszym uruchomiono internat dla 70 uczennic.

W roku szkolnym 1927/28 szkoła osiągnęła liczbę 369 uczennic.

W ślad za lwowską organizacją TWR powstały jego odpowiedniki w terenie. W Stryju miejscowe TWR powołało w 1921 r. warsztaty szkolne, a następnie szkołę rzemieślniczą w zakresie ślusarstwa i kołodziejstwa.

W Krakowie w 1923 r. Towarzystwo „Ognisko Pracy” przekształciło istniejące od 1916 r. kursy kroju i szycia w szkołę zawodową żeńską.

W Przemyślu w 1923 r. rozpoczęło działalność Towarzystwo Warsztatów dla Młodzieży Żydowskiej, na czele którego stanęła inż. D. Citronowa, organizujące jednocześnie szkołę zawodową żeńską. W 1929 r. szkoła otrzymała własny budynek.

Rok 1924 przyniósł otwarcie szkół zawodowych żeńskich w Żółkwi i Samborze, dzięki działalności Towarzystwa Ochrony Dzieci i Młodzieży Żydowskiej.

Nadal pracowały warsztaty krawieckie dla dziewcząt w Glinianach, Ustrzykach, Kałuszu, Jaśle, Kutach, Złoczowie i Borysławiu.

Dla objęcia patronatu nad istniejącymi szkołami postanowiono powołać jedną organizację o zasięgu ponadlokalnym. W miejsce dotychczasowych różnych towarzystw społecznych utworzono w 1925 r. – z inicjatywy Cecylii Kłaften – Związek dla Szerzenia Wykształcenia Zawodowego wśród Żydów w Małopolsce „WUZET” z siedzibą we Lwowie. W skład zarządu weszli: dr Adolf Silberschein, dr Cecylia Kłaftenowa, inż. Joachim Goldstein, dr Marek Aleksandrowicz, inż. Michał Dogilewski, Ignacy Fisch, Eliza Fränklowa, Ozjasz Grüss, Henryk Heschel, dr Benedykt Liebermann, kpt. Norbert Qual, dr Izydor Pordes, dr Norbert Schindler, dr Izaak Sohn, dr Emil Sommerstein, Marcel Stock, dr Jakub Vogelfanger².

Związek postawił sobie za cel szerzenie i popieranie idei produktywizacji wśród Żydów oraz zjednoczenie wszystkich istniejących towarzystw patronujących kształceniu zawodowemu. Związek przejął na siebie zadania reprezentowania wobec władz szkolnych krajowych i lokalnych spraw zawodowego szkolnictwa żydowskiego.

Szkoły zawodowe dla dzieci żydowskich były organizowane od podstaw, bez doświadczenia, przez żydowskich działaczy oświatowych. Długo nie posiadały właściwego programu i planu pracy ani też nauczycieli, a nauczycielami zawodu byli rzemieślnicy bez przygotowania pedagogicznego.

Sytuację taką usprawiedliwiał w pewnym stopniu fakt, iż jak podaje Jerzy Krawczyk, Galicja nie pozostawiła w spuściznie żadnego dorobku w zakresie żeńskiego szkolnictwa zawodowego³. Najczęściej były to kursy kroju i szycia

² *Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce*, Warszawa 1938, s. 179 i n.

³ J. Krawczyk, *Galicyjskie szkolnictwo zawodowe w latach 1860–1918*, Kraków 1995.

lub robót kobiecych prowadzone przez różne stowarzyszenia kobiet lub szkoły przyklasztorne zakonów żeńskich.

W zakresie krawiectwa najwyższą była notowana specjalna szkoła robót kobiecych w Przemyślu, założona w 1886 r. przez p.p. benedyktyнки, która posiadała odpowiednio kwalifikowane siły nauczycielskie oraz plan nauki zatwierdzony przez Radę Szkolną Krajową. Nauka trwała trzy lata, a oprócz zajęć praktycznych nauczano: rysunków, arytmetyki, rachunkowości, towaroznawstwa, estetyki w zastosowaniu do robót kobiecych⁴. W roku szkolnym 1889/90 uczęszczało do niej jedynie 18 uczennic i były to kandydatki na nauczycielki, a nie przyszłe krawcowe.

Z powodu braku własnych szkół zawodowych potrzeby na rynku krawieckim zaspokajały kursy szycia organizowane przez różne stowarzyszenia i organizacje.

Jak podaje Józef Miąso, uczniowie żydowscy w publicznych szkołach zawodowych stanowili jedynie 8,8%⁵. Żydowskie zaś szkolnictwo zawodowe żeńskie tworzone od podstaw.

W 1936 r. – w myśl reformy szkolnej z 11 marca 1932 r. Szkołę lwowską przekształcono na czteroletnie Gimnazjum Krawieckie oraz trzyletnią szkołę krawiecko-bielizniarską z działami haftu i trykotarstwa. Powstały w ten sposób zespół szkół w 1937 r. liczył 450 uczennic z 32 powiatów Małopolski Wschodniej.

W roku szkolnym 1935/36 uczennice pochodziły już z różnych warstw społecznych. Były to dzieci: kupców, handlarzy, pośredników i domokrążców (57,3%), rzemieślników (19,7%), urzędników firm prywatnych i instytucji samorządowych i państwowych (11%), robotników (4,4%), rabinów, szkolników i rzeźników (3,8%), rolników (2,2%) i 1,6% wolnych zawodów⁶.

Świadczy to o tym, iż w szerokich kręgach żydowskich pojawiło się zrozumienie dla oświaty zawodowej oraz pracy sfery materialnej.

Tabela 1. Rozwój żeńskiej szkoły zawodowej we Lwowie w latach 1915–1936

Lp.	Rok	Liczba uczennic
1.	1915	145
2.	1916	67
3.	1917	89
4.	1918	79
5.	1919	124
6.	1920	152
7.	1921	210
8.	1922	294
9.	1923	327
10.	1924	319

⁴ Tamże, s. 89.

⁵ J. Miąso, *Kształcenie zawodowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Oświata, szkolnictwo i wychowanie w latach II Rzeczypospolitej*, pod red. K. Poznańskiego, Lublin 1991, s. 77; tenże, *Szkolnictwo dokształcające zawodowe w Polsce w latach 1918–1939*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” XV, 1972, s. 57.

⁶ *Rocznik jubileuszowy Związku dla Szerzenia Wychowania Zawodowego wśród Żydów w Małopolsce „WUZET” oraz Kalendarz na rok 1937 – 5697*, Lwów 1936, s. 79.

11.	1925	297
12.	1926	324
13.	1927	369
14.	1928	361
15.	1929	354
16.	1930	332
17.	1931	308
18.	1932	296
19.	1933	349
20.	1934	366
21.	1935	360
22.	1936	345

Źródło: *Rocznik jubileuszowy Związku dla Szerzenia Wykształcenia Zawodowego wśród Żydów w Małopolsce „WUZET” oraz Kalendarz na rok 1937 – 5697, Lwów 1936, s. 101.*

Szkoła powoli zdobywała uznanie również u nadzoru pedagogicznego. Już 23 czerwca 1923 r. Ludwik Misky, wizytator z Krakowa (Lwów nie miał własnego wizytatora w zakresie krawiectwa), stwierdził: „Pod względem obsady przedmiotów siłami nauczycielskimi, i co za tym idzie pod względem poziomu nauki, szkoła stoi wysoko, o wiele wyżej niż małopolskie szkoły państwowe. Stan ten trzeba przypisać kierownicze dr Klaftenowej, która całą duszą oddała się swej ideowej pracy.

W przedmiotach zawodowych na III roku oglądałem śliczne rysunki kroju w zeszytach wzorowo prowadzonych i w rozmiarach znacznie obszerniejszych niż w naszych szkołach państwowych. Ze względu na wysiłki podejmowane przez kierowniczkę o uzyskanie wysokiego poziomu nauki, sądzę, że nie będzie można odmówić szkole prawa publiczności, gdy o nie poprosi w jesieni br.”⁷

Tenże sam wizytator podobnie wysoko ocenił lekcje przedmiotów teoretycznych, a zwłaszcza języka polskiego, napisał bowiem: „Nauka języka polskiego i literatury zajmują poważne miejsce. Przy czytaniu Kochanowskiego *Odprawy posłów greckich* (nauczycielka dr Feckówna) zwracano uwagę na czytanie ze zrozumieniem, wyjaśnianie znaczenia sentencji «By rozum był przy młodości». Oglądałem zadania. Było ich sześć, pisownia z licznymi błędami. Natomiast wyrażanie się w słowie poprawne.

Na lekcjach Ewy Virstel, absolwentki U.Lw., bardzo zdolnej i inteligentnej, polski o wiele lepiej się przedstawia, tak że nie mam tu nic do zarzucenia. Byłem też na niezwykle zajmujących lekcjach chemii u dr Klaftenowej. Mimo trudnego materiału bardzo zajmująco rzecz podawana została, też przyswojona przez uczennice z widocznym upodobaniem. Odpowiedzi bardzo dobre”⁸.

Wizytacja Heleny Salówny w dniach od 11 grudnia 1931 r. do 27 lutego 1932 r., wizytatorki kuratorium lwowskiego, potwierdziła wysoki poziom nauczania: „zakład posiada zupełnie swoisty charakter stosunków rodzinnych,

⁷ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw wo Lwovi [dalej: CDIAL] 179, 4. 1545 [podane liczby oznaczają kolejno: fond, opis, sygnaturę], k. 1.

⁸ Tamże, k. 2.

uczennice o przeważającej liczbie sierot i półsierot i dzieci pozbawionych opieki domowej.

Szkoła zajmuje się wychowaniem i nauką tych dzieci, dopomaga moralnie i materialnie. dożywia, ubiera, w internacie (35 bezpłatnie) wyszukuje pracę, utrzymuje żywy kontakt z 70% absolwentek. Wychowanie szkolne ma charakter samopomocy. Dr Cecylia Kłaftenowa, dyrektorka i założycielka szkoły, wybitna indywidualność, posiada oprócz wysokich walorów umysłowych, zmysł organizacyjny i handlowy i umie urabiać sobie ludzi do pomocy⁹.

Wychowanie w szkole było w duchu narodowym żydowskim, ale także pielęgnującym patriotyzm polski. Uroczystości obchodzono kolejne rocznice uchwalenia Konstytucji 3 maja, wybuchu powstania listopadowego i styczniowego, a także rocznice urodzin i śmierci Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego.

Na 33 osoby spośród grona nauczycielskiego 20 osób deklarowało „wyznanie mojżeszowe. a narodowość polską”¹⁰.

Szkoła bez trudu uzyskała zezwolenie na otwarcie w 1936 r. Gimnazjum Krawieckiego.

Drugą szkołą żeńską o wysokim poziomie nauczania była Żeńska Szkoła Zawodowa w Przemyślu. Powstała w 1919 r., najpierw jako warsztat krawiecki i bielizniarski, by w 1921 r. przekształcić się w niższą szkołę zawodową dla dziewcząt, a w 1923 r. w średnią szkołę zawodową według ówczesnej typologii. Szkołę prowadziła fundacja Towarzystwa Warsztatów Rękodzielniczych w Przemyślu pod przewodnictwem najpierw inż. Debory Citron, a później dr. J. Głanza i dr. I. Sohna.

Tabela 2. Plan nauczania Szkoły Przemysłowo-Zawodowej Towarzystwa Warsztatów Rękodzielniczych dla Młodzieży Żydowskiej w Przemyślu w 1928 r.

Lp.	Przedmiot	Klasa przygotowawcza	Klasa I
1.	Religia	1	1
2.	Język polski	4	3
3.	Język angielski	-	2
4.	Język hebrajski	-	2
5.	Geografia i historia	-	3
6.	Rachunki	3	3
7.	Korespondencja	-	1
8.	Rysunki	4	4
9.	Rysunki zawodowe	2	2
10.	Nauka zawodu	22	22
	Razem	36	43

Źródło: CDIAL 179, 4, 847, k. 3.

⁹ CDIAL, 179, 4, 1545, k. 15.

¹⁰ CDIAL 179, 4, 1545, k. 14.

Szkola powstała w trudnych warunkach powojennych, zaopiekowała się sierotami i dziećmi z rodzin biednych powracających z uchodźstwa wojennego po przymusowym wysiedleniu w 1914 r. z rejonu twierdzy Przemyśl.

Jak podał w dokumencie wizytacyjnym w 1924 r. Ludwik Misky: „Uczennice, same Żydóweczki, pochodziły ze sfer najuboższych, z nędzy żydowskiego ghetta. Wyglądają strasznie, wychudłe, drobne, blade, nawet ulomne, widoczny niedorozwój fizyczny. Pytałem kilka z nich, po ile lat mają i zaraz otrzymałem w odpowiedzi ilość o 4–5 lat wyższą niż myślałem. Nie ma tu internatu dla nich, takiego jaki ma żydowska szkoła we Lwowie, ani tej troskliwej opieki higienicznej, jaką daje żydowska szkoła «Ognisko Pracy» w Krakowie.

Umysłowo stan lepszy od fizycznego, ale tylko u tych uczennic, które przyszły tu z piątej, szóstej, a nawet siódmej klasy szkoły powszechnej.

Mimo to stan nauki w przedmiotach ogólnokształcących niezły. Byłem na lekcjach korespondencji [handlowej – objaśn. K.R.], fizyki, rachunków, rysunków i polskiego. Uczą przeważnie nauczycielki z miejscowego gimnazjum prywatnego”¹¹.

Szkola w 1928 r. rozpoczęła dożywianie oraz akcję kolonijną. Ponadto stale podnosiła poziom nauczania. W roku tym wizytatorka Helena Salówna stwierdziła: „Język polski w kl. III (nauczycielka Goldstein). Wszystkie pytane uczennice ślicznie czytały, odpowiedzi jasne, inteligentne, władają poprawnie językiem, nieznaczne błędy w wymowie”¹².

Podobnie ustabilizował się poziom kształcenia zawodowego w klasie I krawieckiej: „Zeszyty z krojami bardzo porządne, szycie dobre, roboty ozdobne bez projektów szkolnych, kalkulacji nie prowadzi się”¹³.

W klasie II krawieckiej „roboty dostateczne, kroje dobre, kalkulacji nie prowadzi się”¹⁴.

W klasie III, gdzie nauczycielką była C. Mehrowa: „Robota staranna, kalkulacja niewłaściwa. Rachunki i księgowość (nauczyciel Hecht) zadania końcowe dobre. uczennice wiele umieją, trzeba zwracać bacniejszą uwagę na formę zewnętrzną. Nauka obywatelska (nauczycielka Friedmanówna) uczennice wykazały duży zasób wiedzy społecznie pojętej”¹⁵.

W szkole nauczali: kierowniczką dr Olga Citron języka polskiego, historii Cecylia Goldstein, religii Józef Gottesman, języka francuskiego D. Irgang, geografii Zofia Friedmann, matematyki Cecylia Hecht, haftu S. Rappaport, kroju i modelowania J. Kacinel, rysunków Maria Artwińska, gimnastyki Elias Pilersdorf, języka polskiego Julia Meier, matematyki Józefa Gebler, rysunków Róża Oesterreicher, śpiewu M. Kuttner. Instruktorami krawiectwa były: Matylda Ehrenpreis, Rozalia Glanzberg, Rosa Meiersdorf, Maria Silbermann¹⁶.

¹¹ CDIAL 179, 4, 1578, k. 2.

¹² CDIAL 179, 4, 1578, k. 13.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ CDIAL 179, 4, 849, k. 6.

Tabela 3. Budżet szkoły w Przemyślu w 1924 r.

Lp.	Treść	Kwota
1.	Wpisy i czesne	1566,70
2.	Subwencja gminy wyznaniowej	333,34
3.	Subwencja Towarzystwa ICA	1361,11
4.	Odsetki od kapitału	28,70
5.	Usługi i sprzedaż wyrobów	2195,47
6.	Składki członków	664,22
7.	Zbiórki i ofiary	2195,03
	Razem	8344,57

Źródło: CDIAL 179, 4. 849, k. 6.

Szkoła była małą placówką, liczba uczennic wahała się od 62 w roku szkolnym 1925/26 do 165 w roku 1935/36.

Szkoła była tolerancyjna i otwarta wielokulturowo na personel nauczycielski i uczennice różnych wyznań i narodowości. W 1925 r. na 22 nauczycieli zatrudnionych było 5 nauczycielek wyznania rzymskokatolickiego, a więc Polek¹⁷. W 1928 r. wśród uczennic jedna była katoliczką.

W roku szkolnym 1930/31 na 70 nowo przyjętych uczennic wszystkie były wyznania mojżeszowego, ale 37 zadeklarowało narodowość żydowską, pozostałe 33 polską¹⁸.

W 1933/34 przyjęto 105 nowych uczennic, z tego 100 zadeklarowało religię mojżeszową, a 5 rzymskokatolicką¹⁹.

W 1928/29 roku szkolnym przyjęto 56 nowych uczennic, w tym jedną grekokatoliczkę²⁰.

Mimo wysokich wyników nauczania i wychowania Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie pismem z 13 czerwca 1936 r. odmówiło szkole prawa utworzenia gimnazjum krawieckiego.

Tę irracjonalną i biurokratyczną decyzję uzasadniono: „ze względu na to, że istnieje już gimnazjum krawieckie TSL”²¹.

2. Szkolnictwo męskie

Najstarszą w Galicji szkołą zawodową dla chłopców była Szkoła Doksztalająca Przemysłowa im. Marka Bernsteina we Lwowie, istniejąca od 1864 r. Przechodziła ona przez różne formy organizacyjne, zawsze jednak była doksztalającą dla terminatorów różnych warsztatów rzemieślniczych, głównie zawodów metalowych i precyzyjnych, takich jak złotnik, srebrnik, rytownik, zegarmistrz, optyk, jubiler. W roku 1937 szkoła kształciła jedynie 75 uczniów.

¹⁷ CDIAL 179, 4, 847, k. 6.

¹⁸ CDIAL 179, 4, 702, k. 2.

¹⁹ Tamże, k. 11.

²⁰ Tamże.

²¹ CDIAL 179, 4, 702, k. 2.

Wizytacja, przeprowadzona przez inspektora inżyniera Teofila Kozłowskiego z kuratorium lwowskiego, wykazała dobre wyniki w nauce: „kl. III. Język polski i nauka o Polsce prowadzone są tu zupełnie dobrze i z dobrymi wynikami. Młodzież stara się wyrażać dobrze i poprawnie, i to w słowie i w piśmie.

Przedmioty zawodowe są tu ściśle dostosowane do zawodów, w których pracują uczniowie. Kierownictwo szkoły zaangażowało w tym celu mistrza zlotnika p. Allendorfa, który naukę swego zawodu stara się uczniom podać w sposób praktyczny i przystępny. Nauka rysunków zawodowych jest tu również dostosowana do potrzeb zawodowych uczniów. Niektóre z prac uczniowskich są w kompozycji i pomysłach dobrze ujęte i widzi się tu samodzielność w pracy i zamilowanie do zawodu”²².

Sześć lat później 16–18 stycznia 1933 r. ponownie dobre wyniki pracy szkoły potwierdził inspektor inż. Żuchwa, pisząc w dokumentacji szkoły: „Ze wszystkich sił nauczających widać wielką dbałość o podniesienie poziomu umysłowego u uczniów oraz energię w utrzymaniu dyscypliny. Reasumując moje spostrzeżenia, muszę zaznaczyć, że wizytacja tej szkoły wykazała na ogół bardzo dobry stan pod względem pedagogicznym, nieco słabszy zaś pod względem metodycznym”²³.

W 1922 r. we Lwowie z inicjatywy dr Cecylii Klasten powstał Komitet Założycielski Szkoły Zawodowej Męskiej. Od Jakuba Kohna komitet otrzymał parcelę budowlaną przy ul. św. Teresy 28 pod przyszłą szkołę. Wzniesiono dwa budynki. Szkoła otrzymała imię dra Aleksandra Korkisa, lwowskiego działacza oświatowego.

Naukę w Szkole Rzemieślniczo-Przemysłowej rozpoczęto dopiero w roku szkolnym 1926/27, po oddaniu własnych budynków szkolnych i warsztatowych. Nauczano ślusarstwa mechanicznego z kowalstwem, ślusarstwa ręcznego i budowlanego oraz stolarstwa budowlanego i meblowego. Budynki szkolne były wyposażone wzorowo. Pierwszy budynek, dwupiętrowy, miał sale przeznaczone do nauki teoretycznej, salę rysunkową, salę gimnastyczną, gabinet technologiczny, gabinet lekarski, szatnię, jadalnię, kuchnię, świetlicę uczniowską oraz gabinety administracyjne.

Drugi budynek, warsztatowy, posiadał hale stolarstwa ręcznego, maszynowego, ślusarstwa, kuźnię i spawalnię. Bogate było wyposażenie warsztatów szkolnych. Dla potrzeb stolarstwa zakupiono 26 strugni, nowoczesną prasę do fornirowania, pilę taśmową, dwie tokarki do drewna, wiertarkę, frezarkę, strugarkę i wyrzynarkę. Hala do ślusarstwa ręcznego posiadała 120 kompletnie wyposażonych stanowisk ślusarskich, do hali ślusarstwa maszynowego zakupiono 13 tokarek pociągowych, strugarkę podłużną dwumetrową, dwie strugarki poprzeczne, sześć wiertarek, dwie frezarki uniwersalne, szlifierkę uniwersalną i zwykłą, pilę do cięcia metali i inne narzędzia.

²² CDIAL 179. 4. 1541. k. 3.

²³ Tamże, k. 8.

W kuźni przygotowano cztery ogniska kowalskie z wentylatorami, osiem stanowisk kowalskich, siedem kowadeł, wykrojnicy i młot sprężynowy o sile uderzenia 80 kg. Spawalnia posiadała wytwornicę acetylenową z trzema stanowiskami i kompletem palników, agregat do spalania elektrycznego do 300 A, piec do hartowania, piec gazowy do hartowania noży tokarskich, szlifierkę uniwersalną do narzędzi, szlifierkę specjalną do wiertel, maszynę do nacinania skal, tokarkę i wiertarkę stołową i drobne narzędzia ręczne²⁴.

Tabela 4. Tygodniowy plan zajęć warsztatowych w Szkole im. A. Korkisa w 1927 r.

Lp.	Warsztat	Klasa I	Klasa II	Klasa III
1.	Kowalski	6	-	-
2.	Stolarski	8	-	-
3.	Narzędziownia	-	6	-
4.	Tokarski	8	12	14
5.	Heblarski	-	6	-
6.	Frezerski	-	-	6
7.	Traserski	-	-	6
Razem		22	24	26

Źródło: CDIAL 179, 4 a, 178, k. 7.

Do szkoły przyjmowano młodzież po ukończeniu 7 klas szkoły powszechnej z dobrymi wynikami. Wśród zgłaszających się byli kandydaci po 6 lub 7 klasie gimnazjum. Na początku liczba chętnych przekraczała wielokrotnie liczbę miejsc.

Znamienne było też to, iż pochodzili oni z różnych warstw. Byli to synowie drobnych kupców, rzemieślników, inteligencji, a wśród nich z grup ortodoksyjnych.

Pierwszych 24 absolwentów złożyło egzamin czeladniczy w listopadzie 1929 r. przed Komisją dla Egzaminów Czeladniczych przy Państwowej Szkole Przemysłowej we Lwowie. Absolwenci bez trudu znajdowali zatrudnienie, z reguły jednak wyjeżdżali do Palestyny, Francji, Belgii, Holandii, Brazylii, Argentyny. Pewna grupa absolwentów założyła w Tel-Awiiw dobrze prosperującą spółdzielnię pracy²⁵.

W gimnazjum używano następujących podręczników: do matematyki S. Banacha, W. Sierpińskiego i W. Stożka *Podręcznik arytmetyki*, S. Banach i W. Stożka *Podręcznik algebry*, A. Łomnickiego *Podręcznik geometrii cz. I–III*, do języka polskiego: H. Radlińskiej i M. Grotowskiej *Książka o życiu i pracy cz. I i II*, do nauki o Polsce: W. Peretiatkowiczowa *Konstytucja*, H. Wereszczyńskiego *Nauka o państwie współczesnym* oraz omawiano *Ustawę przemysłową*.

Do nauki przedmiotów zawodowych używano następujących podręczników: A. Rollanda *Rysunki zawodowe – rysunki maszynowe*, K. Andruchowicza, A. Rol-

²⁴ *Rocznik jubileuszowy...* s. 106.

²⁵ *Sprawozdanie Towarzystwa Warsztatów Rękodzielniczych dla Młodzieży Żydowskiej im. dra A. Korkisa we Lwowie za lata 1922–1929*, Lwów [1930], s. 28, por. również *Almanach...*, s. 200.

landa *Rysunki geometryczne – rysunki maszynowe*, F. Tokarskiego *Materialoznawstwo metali i Maszynoznawstwo cz. I i II*, S. Bigdy *Materialoznawstwo drzewa – towaroznawstwo*, J. Wrażeja *Technologia metali – metale w przemyśle*, F. Pietraszkiewicza *Obrabiarki do metali*, J. Herzberga *Technologia drzewa – technologia drewna*, A. Geislera *Kalkulacja rzemieślnicza – kalkulacja i organizacja małych warsztatów*, D. Derkaczewa *Księgowość rzemieślnicza – instrukcje dla prowadzących uproszczoną księgą handlową w zakładach rzemieślniczych*, J. Kryska, D. Tomanka *Korespondencja zawodowa – korespondencja handlowa*, M. Pożarskiego *Elektrotechnika – przystępna elektrotechnika prądów silnych*, M. Cezaka *Krajoznawstwo – geografia gospodarcza*, C. Karaffa-Korbuta, *Higiena i Do religii*. Do religii stosowano podręcznik A. Fichmana *Laszon Wasejfer cz I*, M. Balabana *Historia i literatura Żydów cz. I i II* oraz *Religia. Modły Izraela*²⁶.

Tabela 5. Plan nauczania w Szkole Rzemieślniczo-Przemysłowej im. A. Korkisa we Lwowie w 1927 r. (zajęcia teoretyczne)

Lp.	Przedmiot	Kl. I	Kl. II	Kl. III	Razem
1.	Język polski	4	2	2	8
2.	Język hebrajski	1	-	-	1
3.	Religia	1	-	-	1
4.	Historia Żydów	1	1	1	3
5.	Krajoznawstwo	2	-	-	2
6.	Arytmetyka i algebra	4	2	-	6
7.	Geometria	2	2	-	4
8.	Higiena i ratownictwo	1	1	1	3
9.	Fizyka i chemia	2	2	-	4
10.	Maszynoznawstwo	-	-	2	2
11.	Technologia drewna	-	1	-	1
12.	Technologia metali	-	1	1	2
13.	Mechanika statyczna i wytrzymałość	-	-	2	2
14.	Elektrotechnika	-	2	2	4
15.	Laboratorium elektryczne i fizyczne	-	2	2	4
16.	Rysunki odręczne	2	2	2	6
17.	Kreślenie geometryczne	2	2	-	4
18.	Kreślenie techniczne	2	2	3	7
19.	Księgowość rzemieślnicza i kalkulacja	-	-	1	1
20.	Wiadomości o handlu	-	-	1	1
	Ogółem	24	22	20	66

Źródło: CDIAL 179, 4 a, 178, k. 7.

W roku szkolnym 1937/38 szkoła posiadała 240 uczniów, pracowało 10 nauczycieli oraz 10 instruktorów zawodu. W 1937 r. władze szkolne zezwoliły na otwarcie Gimnazjum Mechanicznego i 3-letniej szkoły stolarskiej. Grono nauczycielskie stanowili: inż. Grzegorz Badjan, dyrektor mgr Maksymilian Braver (j. niemiecki), Leon Gelbtuch (matematyka), inż. Horacy Horowitz (kierownik warsztatów), dr Karol Klein (język polski, geografia), inż. Seweryn Probst (fizy-

²⁶ CDIAL 701, 4 a, 178, k. 11.

ka, chemia, rysunki), dr Emanuel Schenker (lekarz szkolny), dr Dawid Weiser (religia), Izidor Zinn (ćwiczenia cielesne), Chaskiel Fass (ślusarstwo), Norbert Kleinkopf (ślusarstwo), Grzegorz Oleksyn – Ukrainiec (kowlstwo), Chaim Spach (ślusarstwo), Antoni Christ – Polak (instruktor tokarski)²⁷.

Spośród nauczycieli: Grzegorz Badjan, Karol Klein, Emanuel Schenker, Ignacy Brombach, Ozjasz Neuberger i Maksymilian Braver zadeklarowali w dokumentacji dla kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego wyznanie mojżeszowe i narodowość polską²⁸.

Woźnym i dozorcą byli Ukraińcy Jan Musiński i Jan Zub.

W Stanisławowie Szkoła Rzemieślniczo-Przemysłowa powstała w 1933 r. z przekształcenia istniejącego od 1920 r. warsztatu ślusarskiego. W 1928 r. odbudowano dom rodzinny Halpernów na potrzeby szkoły. zniszczony w czasie działań wojennych w 1914–1918 r. Do rozwoju szkoły przyczyniły się także rodziny Liebermanów oraz Margoschesów.

Tabela 6. Budżet szkoły w Stanisławowie w latach 1926–1930 (w złotych)

Lp.	Dochody/treść	Kwota	Wydatki/treść	Kwota
1.	Składki członków	3562,12	Place nauczycieli	861,34
2.	Czesne	60345	Pomoce naukowe	1523,20
3.	Wpisowe	2844	Wydatki biurowe	971,52
4.	Dochód ze sprzedaży robót krawieckich	4657,30	Opal i światło	3657,01
5.	Subwencja Związku i Rady Sieroczej	7642	Zakup i naprawa maszyn do szycia	2214,08
6.	Subwencja Żydowskiej Gminy Wyznaniowej	3420,80	Zakup urządzeń	1893,25
7.	Subwencja miasta	1500	Remont i czyszczenie sal szkolnych	1256,30
8.	Subwencja Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	4700	Najem sali gimnastycznej	505
9.	Subwencja PKO	500	Fundusz ubezpieczeń	996,76
10.	Subwencja Rady Powiatowej	240	Ubezpieczenie od ognia	87,13
11.	Zbiórki i dary	6725,77	Koszta przeprowadzki	248
12.	Dochód z pożyczek handlowych	6491,70	Splata zaległości	2668,29
13.	Różne	65,65	Wsparcie biednych uczennic	190
	Razem	102743,94		
			Pozostałości w kasie	56,99
				102743,94

Źródło: *Sprawozdanie Żydowskiej Średniej Szkoły Zawodowej Żeńskiej (Związek dla Szerzenia Wychowania Zawodowego wśród Żydów w Stanisławowie) za czas od 31.XI 1926 do końca grudnia 1930*. Stanisławów 1931, s. 10.

Z inicjatywy lwowskiego zarządu „Wuzet” powołano drugą filię związku w Stanisławowie, na której czele stanął dr Benedykt Liebermann. W pierwszym roku istnienia, tj. na rok szkolny 1933/34, przyjęto 30 uczniów. W 1936 r. liczba uczniów wzrosła do 90, a personel nauczycielski liczył 12 osób, w tym 10 Żydów, 1 Polak i 1 Ukrainiec. Dyrektorem szkoły był inż. M. Milsztajn. Placówka

²⁷ CDIAL 179. 4, 732, k. 1.

²⁸ CDIAL 179. 4 a, 178, k. 25.

cieszyła się dużą popularnością. Liczba zgłoszeń chętnych do podjęcia nauki przekraczała jej możliwości.

Przyjmowano również uczniów Polaków i Ukraińców. W roku szkolnym 1934/35 na 85 uczniów wyznania mojżeszowego było 79, rzymskokatolickiego 5 i jeden grekokatolik, w roku 1936/37 na 87 uczniów 77 było Żydami, 9 Polakami i jeden ewangelikiem²⁹. Było to źle widziane przez polską administrację szkolną we Lwowie. Upomniano dyrekcję szkoły o niestosowności przyjmowania uczniów chrześcijan. W piśmie z 5 listopada 1936 r. naczelnik kuratorium dr K. Zagajewski stwierdził: „Kuratorium podtrzymuje decyzję swoją w sprawie nieprzyjmowania do tamtejszej szkoły uczniów chrześcijańskich dlatego, że zajęcia odbywają się w święta rzymskokatolickie i grekokatolickie”³⁰.

Na następny rok lwowskie kuratorium posunęło się już do pogroźek, w piśmie z 12 czerwca 1937 r. stwierdzono: „Kuratorium O.S. Lwowskiego zwraca właścicielowi wyżej wymienionej szkoły uwagę na obowiązek przestrzegania statutu, gdyż w przeciwnym razie może to być powodem do zamknięcia szkoły. Według § 3 statutu szkoła przeznaczona jest dla młodzieży wyznania mojżeszowego”³¹.

Była to więc reakcja na przejawy żydowskiej podmiotowości kulturalnej i politycznej. W warunkach niepodległego państwa polskiego, gdy Żydzi starali się wiązać z nim emocjonalnie, wzmogły się siły, które starały się Żydów separować.

3. Patronaty rzemieślnicze

Ze względu na niewielką liczbę szkół zawodowych najbardziej rozpowszechnioną formą zawodowego kształcenia młodzieży było terminowanie u prywatnego majstra w warsztacie.

Szkoły i kursy zawodowe zrzeszone w związku „Wuzet” były dostępne dla części młodzieży. Znaczna jej część uczyła się w warsztatach prywatnych.

Związek postanowił objąć tę młodzież opieką materialną oraz nadzorem zawodowym, a także pomocą prawną. Powołano więc w 1934 r., jako część związku, Zjednoczeniowy Patronat dla spraw Rzemiosła. Utworzono pięć ośrodków patronatu we Lwowie, Przemyślu, Stanisławowie, Kołomyi i Żółkwi, obejmujące opieką około 1500 terminatorów³².

Patronat zorganizował sieć 40 komitetów lokalnych na terenie całej Małopolski, gdzie były większe skupiska warsztatów rzemieślniczych kształcących młodzież żydowską.

²⁹ CDIAL 179,4, 735, k. 2.

³⁰ CDIAL 179, 4, 736, k. 3.

³¹ CDIAL 179, 4, 736, k. 3.

³² *Almanach...*, s. 173.

Wykonawcami pracy były dobrowolnie zgłaszające się osoby chcące objąć opieką kilku uczniów, byli to tzw. patronowie. Do ich zadań należała troska o warunki pracy i kształcenia w warsztatach, mieszkaniach i szkołach doszkolających. Nadzorowano całokształt spraw zawodowych i osobistych podopiecznych.

Spostrzeżenia i wnioski patronów były omawiane dwa razy w miesiącu na posiedzeniach sprawozdawczych. Przedmiotem starań patronów były przede wszystkim sprawy zawodowe, a więc przestrzeganie, czy zawarto umowę o naukę, zarejestrowano ją w Izbie Rzemieśniczej, kontrola postępów w nauce zawodowej oraz uczęszczanie do szkoły doszkolającej. Stale baczono na stan zdrowia ucznia i jego sytuację materialną. Udzielano zapomóg na odzież i obuwie, na lekarstwa, na opłacenie taksy lub wpisowego w korporacji rzemieśniczej, na opłaty szkolne, na pomoce naukowe, a także stałe miesięczne stypendia na mieszkanie i żywność.

Óśrodkami pracy patronatów były także świetlice terminatorskie we Lwowie, Przemyślu, Stanisławowie. Na program zajęć składały się pogadanki i referaty z dziedzin zawodowych i ogólnokształcących, lektura czasopism i odpowiednich książek. Dożywiano dzieci w postaci bezpłatnych podwieczorków. W miesiącach letnich zebrania świetlicowe odbywano na wolnym powietrzu, uprawiano ćwiczenia gimnastyczne i gry sportowe.

Ponadto komitety udzielały porad prawnych młodym rzemieślnikom nieposiadającym uprawnień ustawowych, tj. zgodnie z wymogami nowej ustawy przemysłowej z 15 grudnia 1927 r. Udzielano pomocy przy staraniu się o potrzebne dokumenty, przygotowywano podania, udzielano zasiłków i pożyczek na opłaty egzaminacyjne i taksy przy ubieganiu się o legalizację warsztatu rzemieślniczego.

Przy wszystkich szkołach, tak męskich, jak i żeńskich, czynne były kursy dla dorosłych. Ich celem było uzupełnienie przygotowania zawodowego osób już czynnych zawodowo lub też umożliwienie im szybkiego i praktycznego przeszkolenia zawodowego osobom, które z różnych przyczyn utraciły możliwość zarobkowania w dotychczasowym zawodzie. Z kursów tych skorzystało w latach 1935–1938 prawie 500 osób³³.

Pierwsze lata istnienia żydowskich szkół zawodowych wykazały, że pod względem wychowawczym i szkoleniowym lepiej było, gdy nauka teoretyczna była połączona ściśle z nauką praktyczną zawodu, odbywając się w warsztacie szkolnym.

Wyposażenie warsztatów szkolnych w odpowiednie maszyny i urządzenia odpowiadało ówczesnym wymogom i potrzebom. Natomiast trudno w pierwszym okresie było znaleźć odpowiednich nauczycieli zawodu, to znaczy takich nauczycieli, którzy byłiby nie tylko fachowcami w swojej specjalności, ale i pedagogami.

---

³³ *Almanach...* s. 173.

Tabela 7. Stan żydowskiego szkolnictwa zawodowego w Małopolsce w 1936 r.

Lp.	Miejscowość	Kierunki kształcenia	Liczba uczniów	Rok powstania	Typ szkoły
1.	Lwów	Krawiectwo, bielizniarstwo, haft, trykotarstwo	345	1916/1936	Gimnazjum krawieckie
2.	Lwów, im. A. Korkisa	Ślusarstwo, stolarstwo, mechanika	204	1936	Zasadnicza szkoła zawodowa
3.	Lwów, im. A. Bernsteina	Mechanika precyzyjna	84	1883	Gimnazjum mechaniczne
4.	Czyżyków k. Lwowa	Ogrodnictwo	18	1935	Zawodowa szkoła dokształcająca
5.	Kraków	Krawiectwo, gosp. dom.	212	1923	Zasad. szk. zawod.
6.	Przemysł	Krawiectwo, haft, kilimkarstwo	176	1921	Zasad. szk. zawod.
7.	Sambor	Krawiectwo, haft, bielizniarstwo, kilimkarstwo	78	1925	Zasad. szk. zawod.
8.	Sygniówka k. Lwowa	Ogrodnictwo	28	1928	Zasad. szk. doksz.
9.	Stanisławów	Ślusarstwo	86	1920	Zasad. szk. zawod.
10.	Stanisławów	Krawiectwo, bielizniarstwo, haft	201	1926	Zasad. szk. zawod.
11.	Stryj	Ślusarstwo, kołodziejstwo	50	1926	Zasad. szk. zawod.
12.	Tarnów	Krawiectwo, gosp. dom.	60	1932	Zasad. szk. zawod.
13.	Zółkiew	Krawiectwo, gosp. dom.	35	1924	Szkoła przysposob. zawod.
14.	Kołomyja	Krawiectwo, gosp. dom.	110	1935	Szkoła przysposob. zawod.
15.	Boryslaw	Krawiectwo, bielizniarstwo	51	1926	Szkoła przysposob. zawod.
16.	Horodenka	Krawiectwo, bielizniarstwo	52	1934	Szkoła przysposob. zawod.
17.	Krajowice	Ogrodnictwo	18	1931	Szkoła przysposob. zawod.
18.	Kraków	Ślusarstwo, stolarstwo		1932	Zas. szk. zawod.

Źródło: *Rocznik jubileuszowy Związku dla Szerzenia Wykształcenia Zawodowego wśród Żydów w Małopolsce „WUZET” oraz Kalendarz na rok 1937 – 5697*, Lwów 1936, s. 82 i n.

Innym problemem był również fakt, iż uczniowie żydowscy w dużym procencie nie rozumieli wykładu nauczyciela nie na skutek trudności rzeczowych, lecz z powodu słabej znajomości literackiego języka polskiego. Podobnie przedstawiała się sprawa z podręcznikami. Uczniowie z podanych wyżej powodów nie rozumieli ich treści. Znajomość języka polskiego ograniczała się do zasobu słów używanych potocznie. Natomiast nieznanne były inne pojęcia z dziedziny przemysłowej.

Pozytywnym zjawiskiem był stosunek ludności żydowskiej do szkolnictwa zawodowego, nie było bowiem uprzedzenia do tego typu szkolnictwa, nie uważano go za gorsze od średniego ogólnokształcącego.

Rozwój żydowskiego szkolnictwa zawodowego, który nabrał rozmachu w latach międzywojennych XX wieku, był związany także z powstaniem szeregu ruchów narodowowyzwoleńczych i politycznych, takich jak ruch syjonistyczny w różnych jego odmianach oraz potrzebą przygotowania zawodowego w związku z emigracją do Palestyny i odbudową Erec Izrael.